МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШУКУ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ ОСІБ

Методичні рекомендації

КИЇВ – 2022

УДК 343.985.5:343.982:343.102

Авторський колектив:

Фурман Я.В. – старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник; ***Нечеснюк М.В.*** – провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ; ***Бурак М.В.*** – старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Рецензенти:

Вознюк А.А. – завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Пясковський В.В. - професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 06 жовтня 2022 року (протокол № 1)

Т 38 Техніко-криміналістичне забезпечення розшуку зниклих безвісті осіб [Текст]: метод. рек. / [Фурман Я.В., Нечеснюк М.В., Бурак М.В.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 46 с.

У запропонованих методичних рекомендаціях проаналізовано нормативно-правові акти, які регламентують дії працівників Національної поліції України з розшуку безвісно відсутніх осіб, розглянуто методи застосування найсучасніших технічних засобів криміналістичного і спеціального призначення, висвітлено питання особливостей призначення і проведення судових експертиз.

Методичні рекомендації призначені для працівників органів та підрозділів Національної поліції України, Експертної служби МВС України, здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання.

УДК 343.985.5:343.982:343.102

© Національна академія внутрішніх справ, 2022
©Фурман Я.В., Нечеснюк М.В., Бурак М.В.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……....4

ВСТУП……..5

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШУКУ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ ОСІБ.....6

1.1. Правова регламентація криміналістичного забезпечення діяльності Національної поліції під час розшуку зниклих безвісті осіб ……..……6

1.2. Суб’єкти техніко-криміналістичного забезпечення розшуку зниклих безвісті осіб…….17

РОЗДІЛ ІІ. ЗАСТОСУВАННЯ НАУКО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ І МЕТОДІВ ПІД ЧАС РОЗШУКУ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ ОСІБ…….……..27

2.1. Науково-технічні засоби та методи збору і дослідження слідів-носіїв інформації про людину…….….27

2.2. Особливості призначення і проведення судових експертиз…….38

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..43

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АІС – автоматизована інформаційна система

ЄІС – Єдина інформаційна система

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НПУ – Національна поліція України

СОГ – слідчо-оперативна група

ВСТУП

За статистикою останніх років в Україні збільшується кількість осіб, які зникають безвісти. Переважно причиною цього є військова агресія зі сторони російської федерації, загострення соціальних, економічних протиріч в умовах перебудови українського суспільства. На сьогодні залишається однією із важливих проблем державного значення – розшук таких осіб, встановлення їхнього місцезнаходження.

Питання техніко-криміналістичного забезпечення підрозділів Національної поліції України є завжди актуальним. Вирішення його повязане з розробкою положень щодо використання науково-технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій. Розшук безвісно відсутніх осіб неможливо уявити без отримання певної доказової інформації.

Процес збирання речових доказів полягає в їх виявленні, фіксації і вилученні. Тож за цільовим призначенням науково-технічний засіб слід поділяти на ті, що використовують для виявлення, фіксації, вилучення та послідуючого дослідження.

Для ефективного застосування науково-технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій та розшуку зниклих безвісті осіб криміналістами розроблені спеціальні комплекти таких засобів. Спеціалізація комплектів проводиться за суб'єктами їх застосування: валіза спсціаліста-криміналіста, слідча валіза, валіза спеціаліста вибухотехніка або автотехніка, прилади для пошуку трупів.

Застосовуючи будь-який науково-технічний засіб, необхідно піклуватися про збереження об'єктів і слідів, оскільки їх знищення, пошкодження чи навіть зміна можуть надзвичайно ускладнити процес дослідження речових доказів і призвести до втрати доказового значення. Тому вивчаючи та узагальнюючи практику, криміналісти розкривають взаємозв'язки між окремими фактами, подіями і явищами, розробляють найбільш раціональні засоби, прийоми й методи збирання та дослідження речових доказів. Досвідчені фахівці дають рекомендації щодо використання науково-технічних засобів, методів виявлення слідової інформації та її фіксації, що сприяє розкриттю злочинів.

Актуальність даного видання зумовлена вимогами сучасної практичної роботи підрозділів Національної поліції України, необхідного широкого впровадження новітніх та належного використання перевірених часом методів і засобів криміналістичної техніки.

РОЗДІЛ І
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШУКУ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ ОСІБ

1.1. Правова регламентація криміналістичного забезпечення діяльності Національної поліції України під час розшуку зниклих безвісті осіб

Розшуком зниклих безвісті осіб є специфічний вид розшукової діяльності уповноважених підрозділів Національної поліції, що здійснюють з метою встановлення місцеперебування безвісно відсутньої особи, обставин її зникнення та вчиненого щодо неї злочину.

Відповідно до законодавства України, державний розшук оголошує суб'єкт оперативно-розшукової діяльності, на території обслуговування якого вчинено злочин, розпочато кримінальне провадження, а обвинуваченого, підсудного не вдалося затримати першочерговими (невідкладними) заходами. Головним завданням, що виконують суб'єкти розшукової роботи на етапі державного розшуку, є виявлення та затримання або встановлення місцеперебування розшукуваної особи.

Міжнародний розшук у широкому значенні – це сукупність оперативно-розшукових заходів, слідчих дій та адміністративно-перевірочних заходів, що координовані міжнародними спеціалізованими організаціями або вповноваженими органами держав і відповідають нормам міжнародного права, закріпленим у нормативно-правових актах з оперативно-розшукової діяльності, відомчим нормативно-правовим актам. У вужчому значенні міжнародний розшук – це комплекс координованих Інтерполом за допомогою національних центральних бюро оперативно-розшукових заходів, які проводять у його країнах-членах оперативні підрозділи правоохоронних органів цих держав.

Міжнародний розшук безвісно відсутньої особи здійснюють згідно з положеннями національного законодавства, міжнародних договорів України, правових актів Інтерполу, підзаконних нормативно-правових актів.

В Україні міжнародну правоохоронну організацію Інтерпол, до якої входить 190 країн світу, представляє НЦБ Інтерполу України (Робочий апарат Укрбюро Інтерполу). Нині Укрбюро є структурним підрозділом апарату Національної поліції України – Департаментом міжнародного поліцейського співробітництва, який забезпечує представництво України в Інтерполі, а з 2010 року – і в Європолі.

Правовою підставою діяльності НЦБ Інтерполу України є міжнародне законодавство (Статут Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол 1959 року, Службові стандарти діяльності національних центральних бюро Інтерполу) та національне (Постанова Кабінету Міністрів України «Про вступ України до Інтерполу» від 30 вересня 1992 року № 555; Положення про Національне центральне бюро Інтерполу, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 року № 220; наказ МВС України «Про

створення підрозділів Укрбюро Інтерполу» від 15 лютого 1995 року № 104; Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затверджена наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9 січня 1997 року № 3/1/2/5/2/2 тощо).

Міжнародному розшукові з ініціативи правоохоронних органів України підлягають: 1) особи, які виїхали за межі України й ухиляються від кримінальної відповідальності та відбуття покарання за злочини, за які згідно з чинним законодавством або судовим вироком, що набув законної сили, передбачено (призначено) покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше ніж шість місяців; 2) громадяни, які пропали безвісти, – за наявності вірогідних відомостей про виїзд розшукуваних за кордон; 3) іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні та щодо яких отримано інформацію про вчинення ними злочинів на території інших держав (п. 4.3 Інструкції 1997 року).

Міжнародний розшук передбачає застосування комплексу різних засобів реалізації, тому важливе значення має їх криміналістичне забезпечення.

Одним із них є використання можливостей інформаційно-пошукової системи 1-24/7 – глобальної телекомунікаційної системи, яка побудована на базі новітніх інформаційних технологій, надає якісний і конфіденційний цілодобовий безпосередній доступ до інформаційних ресурсів Генерального секретаріату Інтерполу, а також дає змогу здійснювати обмін інформацією між НЦБ Інтерполу різних держав. Доступ до інформаційно-пошукової системи 1-24/7 набули підрозділи органів внутрішніх справ згідно Інструкції про порядок надання доступу органам і підрозділам внутрішніх справ України до телекомунікаційної мережі 1-24/7, затвердженої наказом МВС України від 25 березня 2011 року № 109.

Інтерпол оснащено комп’ютеризованою Системою кримінальної інформації (ICIS), за допомогою якої можна здійснювати пошук різноманітної інформації: встановлювати особу злочинців, використані ними банківські рахунки, назви та адреси причетних до злочину юридичних осіб. Система автоматизованого пошуку (ASF) надає можливість НЦБ Інтерполу та практичним органам здійснювати електронний пошук певної інформації в банках даних. Ця система уможливлює пересилання зображення (фотознімків або відбитків пальців) між НЦБ Інтерполу різних держав. Важливим є інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності Інтерполу, зокрема, група аналізу кримінальної оперативної інформації (ACIU) проводить її фаховий аналіз, укомплектована кваліфікованими аналітиками.

На базі Інтерполу функціонують такі бази даних криміналістично значущої інформації:

1) алфавітний – містить відомості про всіх відомих «міжнародних злочинців» (серед яких і розшукувані), а також осіб, яких підозрюють у злочинній діяльності;

2) картотека даних про зовнішність злочинця (картотека «S»). Вона налічує 177 різних показників, об'єднаних у 17 груп: національність, місце вчинення злочину, раса злочинця, зріст, форма, колір обличчя, пігментація на тілі, характеристика зубів, голосу, хода, манери поведінки, основні риси характеру і схильності, видимі шрами, родимки, жировики, зоб, татуювання, ампутація та очевидні дефекти, звички й інші характерні риси;

3) картотека документів і найменувань, яка має два розділи. У розділі документів містяться відомості про паспорти, посвідчення особи, якими користувалися злочинці. Окремому обліку підлягають документи на право керування літаком, автомобілем, вогнепальною зброєю. Розділ найменувань містить відомості про назви морських суден, літаків, автомобілів, на яких згідно з офіційними й оперативними даними перевозили наркотики, дорогоцінності тощо, а також назви залучених до такої діяльності фірм;

4) картотека злочинів, що містить кілька розділів, кожен із яких відповідає виду злочину або його видовій групі (зокрема, способу вчинення злочинів);

5) дактилоскопічна картотека, що ґрунтується на десятипальцевій та однопальцевій реєстрації;

6) фототека рис зовнішності (містить фотознімки найнебезпечніших злочинців, а також інші джерела інформації про зовнішність);

7) картотека осіб, що безвісно зникли, і невпізнаних трупів;

8) картотека викрадених автомобілів, творів мистецтва, культурних цінностей, антикваріату, ювелірних виробів тощо;

9) довідкова картотека ручної нарізної вогнепальної зброї.

Новий вид криміналістичного обліку пов'язаний з накопиченням, систематизацією та використанням бази даних ДНК-профілів.

На офіційному сайті НЦБ Інтерполу в Україні зазначено про практику використання таких банків даних криміналістично значущої інформації: «Особи» (містить інформацію про осіб, яких розшукують за вчинення злочинів, безвісно відсутніх, осіб, які підлягають ідентифікації, зокрема невпізнані трупи та інші); «Банк даних викрадених/втрачених документів» (передбачає інформацію про викрадені/втрачені ідентифікаційні документи, а також викрадені/втрачені бланки адміністративних документів); «Банк даних викрадених транспортних засобів» (охоплює інформацію про транспортні засоби, викрадені на території держав – членів Інтерполу); «Банк даних викрадених творів мистецтва» (пропонує інформацію про твори мистецтва, предмети антикваріату, інші культурні цінності, викрадені на території держав – членів Інтерполу); «Банк даних ДНК-профілів» (дані про ДНК, вилучені з місць учинення злочинів на території держав – членів Інтерполу та від злочинців); «Банк даних відбитків пальців рук» (містить відбитки пальців рук, вилучені з місць учинення злочинів на території держав – членів

Інтерполу та від злочинців); «Банк даних порнографічних зображень, створених із залученням неповнолітніх», тощо.

Таким чином, обсяг інформації є досить широким, крім того, вона є саме криміналістично значущою. Криміналістично значуща інформація має виражене цільове призначення – сприяти розслідуванню злочинів; це дані про подію злочину, отримані внаслідок його цілеспрямованого пізнання криміналістичними засобами та методами, а також інша інформація, призначена для розслідування злочинів. Саме така інформація утворює масиви криміналістичних обліків. Водночас криміналістичного значення може набувати будь-яка інформація незалежно від походження й основного цільового призначення. Криміналістичний зміст наведеної вище інформації обумовлений і тим, що для її дослідження, постановки, обліку й використання необхідно використовувати засоби, методи та прийоми криміналістики.

Дедалі поширенішою під час здійснення розшуку та розслідування злочинів стає перевірка за допомогою Інтерполу ДНК-профілів осіб. Перевірку за банками даних Генерального секретаріату Інтерполу слідів рук, дактилокарт і ДНК-профілів здійснюють з метою: 1) підтвердження (установлення) осіб, які раніше дактилоскопіювалися; 2) установлення за невпізнаним трупом людини; 3) розшуку безвісти зниклих осіб; 4) установлення осіб, які залишили сліди пальців рук на місці вчинення злочинів; 5) установлення фактів залишення однією особою слідів пальців рук під час учинення різних злочинів; 6) установлення ДНК-профілів біологічних слідів людини, вилучених під час огляду місць учинення нерозкритих злочинів; 7) установлення ДНК-профілів осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні тяжких злочинів проти особи.

Використовуючи систему міжнародного розшуку в межах Інтерполу, уповноважені підрозділи Національної поліції мають можливість: встановити місцеперебування особи, яка виїхала за кордон і безвісно зникла; ідентифікувати особу невідомих хворих і невпізнаних трупів людей.

Міжнародний розшук з використанням каналів Інтерполу здійснюють у випадках:

– за наявності вірогідних даних про виїзд розшукуваної особи в інші країни;

– за ініціативою закордонних членів Інтерполу на підставі запиту до НЦБ про розшук осіб, прибулих в Україну з інших держав.

Згідно з п. 4 Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні в попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів 1997 року, застосовуючи систему міжнародного розшуку в межах Інтерполу, правоохоронні органи України мають можливість:

– одержати інформацію про місцеперебування за кордоном і рід занять розшукуваних осіб: підозрюваних у вчиненні злочинів, звинувачуваних, засуджених, які ухиляються від кримінальної відповідальності чи відбування покарання з подальшою їх екстрадицією (видачею);

– встановити контроль за діяльністю та пересуванням осіб, які переховуються від правоохоронних органів за межами України;

– визначити місцеперебування особи, яка виїхала за кордон і зникла безвісти;

– ідентифікувати особу;

– ідентифікувати невідомих хворих;

– ідентифікувати невпізнані трупи.

Тобто криміналістичне забезпечення діяльності Національної поліції під час розшуку безвісно відсутніх осіб реалізують у формі розшуку як у межах держави, так і на міжнародному рівні, для чого залучають Інтерпол, зокрема структурний підрозділ апарату Національної поліції України – Департамент міжнародного поліцейського співробітництва. Відповідно до Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні в попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів 1997 року, міжнародному розшукові підлягають громадяни, які зникли безвісти – переважно за наявності вірогідних відомостей про виїзд розшукуваних за кордон та за інших, зазначених вище, підстав. Міжнародний розшук за таких умов характеризується криміналістичним забезпеченням, що полягає у використанні можливостей інформаційно-пошукової системи 1-24/7, системи кримінальної інформації (ICIS), системи автоматизованого пошуку (ASF), використання баз даних криміналістично значущої інформації.

Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії. Безпосередньо стосується діяльності Національної поліції у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб ст. 3 Основного Закону, що проголошує людину, її життя і здоров’я вищою соціальною цінністю, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини – головним обов’язком держави.

Норми КК України є підґрунтям для прийняття процесуального рішення за результатами розгляду заяв і повідомлень про безвісне зникнення особи, коли необхідно керуватися нормами матеріального права під час віднесення події до злочину та визначення кваліфікації діяння за кримінально-правовою нормою.

КПК України 2012 року та прийняті на його підставі підзаконні акти змінили порядок розгляду заяв і повідомлень про безвісну відсутність особи. Якщо протягом 24 годин після подання заяви про безвісне зникнення людини за результатами перевірочних заходів не вдалося встановити місцеперебування зниклої (відсутньої) безвісти особи, відомості про цю подію вносять до ЄРДР. Факт зникнення людини попередньо кваліфікують як умисне вбивство за ст. 115 КК України і перекваліфікують тільки в тому разі, якщо під час досудового розслідування буде встановлено вчинення іншого злочину.

Необхідно акцентувати увагу на дотриманні положень, передбачених п. 5 ч. 1 ст. 3, ст. 25, абз. 2 ч. 2 ст. 55, п. 1 та 2 ч. 2 ст. 56, ч. 1 і п. 1 ч. 2 ст. 60, ст. 214 КПК України. У зазначених нормах роз’яснено процедуру прийняття та фіксації

правоохоронним органом інформації про вчинене кримінальне правопорушення. Тому важливо, щоб під час прийняття та фіксації інформації уповноваженою посадовою особою про злочин, пов'язаний із безвісним зникненням особи, було забезпечено процесуальний порядок.

Раптова й тривала відсутність особи в місці її постійного мешкання за відсутності відомостей про її місцеперебування стає причиною для хвилювання рідних і близьких, зачіпає права й інтереси фізичних і юридичних осіб, із якими особа перебуває в правових відносинах. З метою усунення правової невизначеності у сфері майнових, пенсійних, трудових правовідносин, пов'язаних із безвісною відсутньої особи, закон передбачає створення спеціального легального статусу для такої особи – визнання її безвісно відсутньою. Цей статус засвідчують у судовому порядку, що спричиняє певні правові наслідки (встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, тощо).

Важливими в цьому контексті є положення ст. 43 Цивільного кодексу України, які регламентують підстави визнання фізичної особи безвісно відсутньою. У цій статті зазначено, що фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного мешкання немає відомостей про місце її перебування. У разі неможливості встановити день одержання останніх відомостей про місцеперебування особи, початком її безвісної відсутності вважають перше число місяця, що йде за тим, у якому були одержані такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць – перше січня наступного року.

Визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення померлої ґрунтується на презумпції смерті особи. У разі безвісної відсутності особи йдеться про умовну презумпцію смерті особи (невідомість місцеперебування особи та втрата всіх зв'язків з нею формують припущення про її смерть, а не життя), а в разі оголошення її померлою настає безумовна презумпція смерті особи. Відповідно до положень ст. 47 Цивільного кодексу України, правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівняні до правових наслідків, які настають у разі смерті.

Цивільно-процесуальні питання визнання особи безвісно відсутньою врегульовані Цивільним процесуальним кодексом України, зокрема порядок подання до суду та розгляду заяв про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. Варто враховувати положення постанов Пленуму Верховного Суду України (постанова «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 року № 7). У контексті цього дослідження слід акцентувати увагу на Законі України «Про Національну поліцію», у якому передбачено, що поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що належать до єдиної інформаційної системи МВС України, стосовно: розшуку безвісно зниклих; установлення особи невпізнаних трупів і людей, які не можуть надати про себе будь-яку інформацію у зв'язку з хворобою або

неповнолітнім віком; викрадених транспортних засобів, які розшукують у зв'язку з безвісним зникненням особи, виявлених безгосподарних транспортних засобів, а також викрадених, утрачених номерних знаків. Згідно зі ст. 32 цього Закону, поліцейський наділений повноваженнями перевіряти документи, що посвідчують особу, та/або документи, що підтверджують відповідне право особи, у разі якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи.

У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що наявність достатньої інформації про осіб, які безвісти зникли, є підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності (ч. 1 ст. 6).

Окремі положення Закону України «Про прокуратуру» також позначаються на правозастосовній практиці у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб, зокрема регламентують організаційно-управлінські засади прокурорського нагляду за дотриманням законів під час здійснення розшуку безвісно відсутніх осіб. У цьому контексті йдеться про ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» стосовно визначення координаційної функції прокуратури. У правозастосовній сфері правовідносин, що виникають під час розшуку безвісно відсутніх осіб, прокурора наділено правом координувати слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, які спрямовані на встановлення обставин безвісного зникнення особи та її місцеперебування.

У правозастосовній діяльності щодо організації розшуку безвісно відсутніх осіб, встановлення осіб невпізнаних трупів вагоме значення має обробка дактилоскопічних та інших біометричних даних. Тому необхідно було проаналізувати норми Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», підзаконні нормативно-правові акти, наприклад, Інструкцію про порядок функціонування дактилоскопічного обліку Експертної служби МВС України, що затверджена наказом МВС України від 11 вересня 2001 року № 785.

Таким чином, правовою базою криміналістичного забезпечення діяльності Національної поліції у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб важливе значення мають відомчі накази, інструкції, інші документи, якими врегульована діяльність Національної поліції, пов'язана з нею робота інших державних і правоохоронних органів.

Процедура прийняття, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення детально відображена в Інструкції про порядок ведення єдиного обліку. Відповідно до цієї Інструкції, у єдиному обліку на загальних підставах також реєструють заяви і повідомлення про безвісне зникнення осіб.

У відомчий Інструкції про оперативне інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ, внутрішніх військах та навчальних закладах МВС України, затвердженій наказом МВС України від 22 жовтня 2012 року № 940, зазначено, що

факт зникнення особи належить до кримінальних правопорушень, інших правопорушень, надзвичайних ситуацій та інших подій, інформація про які подається до МВС України, головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті, Головного управління внутрішніх військ МВС України.

Крім того, під час внесення відомостей про зникнення дитини обов'язковому занесенню підлягає її прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, місце мешкання, інформація про батьків, опікунів (піклувальників) чи осіб, з якими проживала дитина, про вжиті слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення місцеперебування дитини, за якою статтею КК України кваліфіковано подію, чи застосовували службово-розшукового собаку, чи вилучалися засоби особистої гігієни, наявність погроз про викрадення дитини. Пункт 17.2 Інструкції зобов'язує уповноважені підрозділи після внесення відомостей та протягом шести годин з моменту початку досудового розслідування відкритими каналами електронного зв'язку та поштою шляхом надсилання орієнтувань і розшукових завдань інформувати про факт зникнення дитини компетентні правоохоронні підрозділи.

Також слід зауважити про Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, що затверджена наказом МВС України (Інструкція із взаємодії) від 7 липня 2017 року № 575. У розділі IX цього документа «Особливості організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності особи» зазначено, що протягом 24 годин після подання заяви, повідомлення про зникнення безвісти дитини, якщо за цей час не буде встановлено її місцеперебування, а також у разі зникнення безвісти дорослої особи за обставин, що свідчать про можливість учинення стосовно неї злочину, а також виявлення частин трупа невстановленої людини, слід забезпечити обов'язкове внесення до ЄРДР відомостей про вказане кримінальне правопорушення і його попередню кваліфікацію як умисного вбивства та вживати всіх передбачених КПК України заходів для всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин кримінального провадження.

У разі зникнення дитини здійснення першочергових заходів щодо її розшуку покладено на спільні групи, до складу яких входять працівники ювенальної превенції, оперативних підрозділів, дільничний офіцер поліції. Першочерговими заходами щодо встановлення місцеперебування безвісно відсутньої дитини є: отримання в батьків, законних представників фото зниклої дитини; встановлення об'єктивних обставин повідомлення про зникнення дитини; опитування батьків, законних представників, сусідів або інших осіб, що можуть висвітлити обставини зникнення дитини; встановлення наявності мобільного телефона, номера та IMEI абонента; складання опису зовнішніх ознак, особливих прикмет, речей та одягу з метою розроблення орієнтування; відпрацювання місцевості, де зникла дитина;

ужиття заходів для виявлення можливих місць перебування дитини; заповнення та надсилання до підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення карток оперативного обліку (ІСК та ПК) з обов'язковим наданням фотозображення дитини в електронному вигляді тощо.

Детальна регламентація порядку занесення анкетних даних зниклих безвісти осіб до відповідних централізованих баз даних (БД «Розшук» Інтегрованої інформаційно-пошукової системи (ІІПС)) відображена в Положенні про Інтегровану інформаційно-пошукову систему ОВС України, затвердженому наказом МВС України від 12 жовтня 2009 року № 436.

Окрім зазначеного, серед правових засад регулювання криміналістичного забезпечення розшуку безвісно відсутніх осіб важливе значення мають: Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України від 6 липня 2017 року, Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ (МВС) України, затверджене наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1343, наказ Служби безпеки України, МВС України «Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб» від 3 травня 2012 року № 169/391, Порядок надання Державній прикордонній службі та виконання нею доручень уповноважених державних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2013 року № 280, тощо.

З метою підвищення ефективності функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України та відповідно до Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей» від 18 січня 2001 року № 20 наказом від 10 вересня 2009 року № 390 затверджено Інструкцію з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України. У ній зазначено, що оперативно-пошукові колекції формуються серед іншого також із ДНК-профілів (біологічних слідів), вилучених під час огляду місця події, зокрема за фактами безвісного зникнення осіб, проведення інших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; невпізнаних трупів.

У п. 2.12.3 Інструкції визначено, що після встановлення ДНК-профілів упродовж триденного терміну заповнюються реєстраційна картка ДНК-профілю біологічного сліду, вилученого під час огляду місця вчинення злочину або проведення інших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; невпізнаного трупа; біологічного сліду безвісно зниклої особи, які направляють до колекцій. Інструкція передбачає обов'язок експертів НДЕКЦ після отримання під час проведення експертних досліджень ДНК-профілів здійснити їх перевірку за обласними колекціями за територіальним принципом. У разі отримання негативного результату під час перевірки заповнюють реєстраційні картки у двох примірниках, один з яких ставлять на облік в обласній колекції, а другий надсилають до ДНДЕКЦ для проведення перевірки та поставлення на облік у центральній колекції. Експерти бюро судово-медичної експертизи після отримання під час проведення експертних досліджень ДНК-профілів безвісно

зниклої особи заповнюють реєстраційні картки в одному примірнику, який надсилають за територіальним принципом до обласних колекцій НДЕКЦ. У разі отримання негативного результату під час перевірки виготовляють копію реєстраційної картки, яку ставлять на облік в обласній колекції, а оригінал направляють до ДНДЕКЦ для проведення перевірки та поставлення на облік у центральній колекції. У разі отримання експерти Державної установи Головного бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я України після проведення експертних досліджень ДНК-профілів заповнюють реєстраційні картки в одному примірнику, який надсилають до ДНДЕКЦ для проведення перевірки та поставлення на облік у центральній колекції.

Схарактеризована система правових джерел визначає особливості правової регламентації криміналістичного забезпечення діяльності Національної поліції України під час розшуку безвісно відсутніх осіб. Однак нині постала необхідність удосконалити правову регламентацію цієї діяльності. Ідеться, зокрема, про наказ Національної поліції України «Про забезпечення ефективності розшукової роботи підрозділів кримінальної поліції» від 2 лютого 2016 року № 88, у якому зазначено про негайне, упродовж доби, унесення до ІІПС фактів безвісної відсутності особи та проведення першочергових заходів з їх розшуку. Водночас не врегульовано безпосередньо перелік першочергових заходів, а також алгоритм їх здійснення. З огляду на зазначене, доцільно доповнити зазначений наказ Національної поліції України, передбачивши в ньому вичерпний перелік цих заходів.

На підставі вивчення нормативно-правових актів з аналізованої тематики розроблено алгоритм першочергових заходів, які здійснюють уповноважені підрозділи Національної поліції в разі надходження інформації про безвісну відсутність особи.

Умовно такі заходи об'єднано в блоки: з'ясування обставин зникнення особи; реєстрація відомостей; організація діяльності підрозділів Національної поліції України, забезпечення взаємодії з підрозділами правоохоронних і державних органів, громадськістю з метою встановлення інформації про особу; використання можливостей обліків та автоматизованих інформаційних систем; проведення низки пошукових, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів тощо.

Зокрема, першочергово вповноважені підрозділи Національної поліції в разі надходження інформації про безвісну відсутність особи мають:

1) з'ясувати: час, місце та за яких обставин зникла особа; установчі дані, прикмети особи; коли, ким і які заходи вжито з розшуку особи; установчі дані, місцеперебування (знаходження) заявника та родичів особи;

2) зареєструвати повідомлення в установленому порядку;

3) направити на місце події слідчо-оперативну групу, інші наряди поліції та дільничного офіцера поліції (у межах закріпленої за ним поліцейської дільниці);

4) доповісти начальникові органу (підрозділу) поліції, його заступникам (відповідно до розподілу функціональних обов'язків), відповідальному по органу (підрозділу) поліції та до чергової служби вищого рівня;

5) про обставини зникнення особи, її установчі дані та прикмети орієнтувати всі види нарядів поліції, дільничних офіцерів поліції, чергових органів (підрозділів) поліції, відповідні служби вокзалів, аеропортів, таксопарків, диспетчерів екстреної медичної допомоги, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, а також чергових працівників органів прокуратури;

6) перевірити особу за інформаційними ресурсами системи інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (ІПН), обліками пацієнтів медичних закладів (моргів);

7) надіслати до чергової служби вищого рівня інформацію про обставини події, ужиті заходи та їх результати;

8) здійснити ідентифікацію абонентського номера безвісно відсутньої особи, встановити її місцеперебування в день зникнення, відтворення маршруту переміщення;

9) виконати моніторинг матеріалів, розміщених у засобах масової інформації, контактів у соціальних мережах Інтернет;

10) узяти на облік безвісно відсутніх;

11) з'ясувати, чи не було в період зникнення особи транспортних та інших катастроф, стихійних лих, масових бійок у тих місцях, де вона могла перебувати;

12) направити запити до відповідних органів, організацій та установ залежно від відомих обставин зникнення й особи безвісно відсутньої особи (військової частини (якщо зник військовослужбовець); відділення Пенсійного фонду України за місцем мешкання (реєстрації особи); спеціальних навчально-виховних закладів, притулків, приймальників-розподільників (для неповнолітніх); закладів охорони здоров'я (щодо наявності в них хворих, які за станом здоров'я не можуть надати жодних відомостей про себе); психіатричних медичних установ; будинків для інвалідів і людей похилого віку; місцевих органів державної виконавчої служби; житлово-комунальних органів; Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС України; патолого-анатомічних моргів і бюро судово-медичних експертиз; а також виконавчих органів місцевого самоврядування тощо);

13) спланувати і провести інші першочергові пошукові, гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, відповідні оперативно-розшукові заходи. Якщо зникла дитина, то здійснення першочергових заходів щодо її розшуку покладено на спільні групи, до складу яких входять працівники ювенальної превенції, оперативних підрозділів, дільничний офіцер поліції. За необхідності використовують сили пошуково-рятувальних служб, громадськості, а також ЗМІ. Слід перевірити можливість незаконного заволодіння дитиною одним із батьків, що не мешкає разом із нею, або родичами, уточнити стосунки в сім'ї, з'ясувати реєстрацію місця мешкання (перебування) родичів, знайомих. За необхідності

організувати їх перевірку. Перевірити версію можливого самостійного залишення дитиною місця мешкання, з'ясувати наявність аналогічних випадків раніше та їх обставини.

Запропоновані положення знайшли своє відображення в Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 16 лютого 2018 року № 111.

1.2. Суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення розшуку зниклих безвісті осіб

Одним із провідних суб'єктів під час розшуку зниклих безвісті осіб виступають органи та підрозділи Національної поліції. Правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції визначено на рівні Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року.

У контексті даного питання увагу слід звернути на окремі з повноважень поліції, перелік яких міститься в ст. 23 Закону, а саме:

- виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення;
- вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень;
- припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення;
- вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення;
- здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події;
- здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності;
- розшукує осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом;
- виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону та міжнародних договорів України;
- здійснює оперативно-розшукову діяльність відповідно до закону; забезпечує інформування Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, про хід досудового розслідування, вжиття заходів для

розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, для внесення даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин;

- здійснює техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху;

- здійснює представництво та забезпечує виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції - Інтерполі та виступає як Національне центральне бюро Інтерполу;

- здійснює співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європолом) та діє як Національний контактний пункт між компетентними органами України та Європолом; організовує взаємодію правоохоронних та інших державних органів України з Міжнародною організацією кримінальної поліції - Інтерполом, Європейським поліцейським офісом (Європолом), а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу;

- здійснює збирання біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання, у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України тощо[1].

Поліція здійснює формування інформаційних ресурсів. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію», поліція засобами інформаційно-комунікаційної системи наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України, у тому числі, стосовно розшуку осіб, зниклих безвісти.

При наповненні реєстрів та баз (банків) даних, визначених у п. 7 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію», поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео, звукозаписи) та біометричних даних (відцифрований образ обличчя особи, відцифровані відбитки пальців рук, дактилокартки).

Збирання, накопичення, зберігання, використання та знищення біометричних даних здійснюються відповідно до вимог закону в порядку, встановленому МВС України.

Збирання, накопичення, зберігання, використання та знищення генетичних даних (зразків ДНК) здійснюються відповідно до закону.

Крім того, поліція забезпечує внесення відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та здійснює підтримання таких відомостей в актуальному стані в межах, визначених законодавством.

У складі Національної поліції України функціонують такі суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення розшуку зниклих безвісті осіб як органи

[1] Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

досудового розслідування. Правовий статус вищенаведених суб'єктів визначено в наказі МВС України «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» від 6 липня 2017 року № 570, що затверджує Положення «Про слідчі підрозділи Національної поліції України»[2]. Відповідно, слідчими підрозділами є: головне слідче управління Національної поліції (далі - ГСУ); слідчі управління головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві (далі - слідчі управління);слідчі відділи (відділення) територіальних (відокремлених) підрозділів поліції[3].

Серед таких осіб, в першу чергу, слід назвати слідчого. Відповідно до наказу № 570 слідчим є службова особа органу Національної поліції, уповноважена в межах КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень[4].

При цьому відповідно до ст. 40 КПК України слідчий як сторона обвинувачення наділений наступними повноваженнями:

- починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України;
- проводити СРД та НСРД у випадках, встановлених КПК України;
- доручати проведення СРД і НСРД відповідним оперативним підрозділам;
- звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення СРД і НСРД;
- повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;
- за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження; здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України[5].

Так, згідно з наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575, у разі подання заяви, а саме повідомлення про безвісне зникнення особи, за обставин, що свідчать про можливість учинення стосовно неї злочину, протягом 24 год обов'язково вносять до ЄРДР відомості про вчинення кримінального правопорушення з попередньою кваліфікацією умисного вбивства, уживають усіх

---

[2] Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 06 лип. 2017р. № 570. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text

[3] Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 06 лип. 2017 р. № 570. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text

[4] Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 06 лип. 2017 р. № 570. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text

[5] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

передбачених КПК України заходів для всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження.

Необхідність розпочати кримінальне провадження протягом доби після звернення є наслідком урахування досвіду минулих років, коли в правоохоронних органах не було достатньої можливості здійснювати широкий спектр оперативних заходів, тому непоодинокими були випадки неналежного реагування на ситуації, у яких безвісно зникла особа ставала жертвою злочину.

Матеріали кримінального провадження також є підставою для здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до п. 2 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тобто створено умови для законного здійснення комплексу слідчих дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Запорукою успіху є грамотна організація проведення тактичних дій в умовах можливої протидії з боку не зацікавлених у розшуку осіб (дезінформація, приховування фактів, знищення слідів, вплив на свідків тощо).

Отже, на тактичному рівні на підставі аналізу конкретної ситуації безвісного зникнення особи працівники органів досудового розслідування розробляють відповідні рекомендації. Їх особливість полягає в тому, що кожна з них не є обов'язковою, а залишає за оперативним працівником право вибору варіанту дій у певній ситуації.

Зауважимо, що тактична рекомендація здебільшого передбачає відповідний алгоритм дій оперативного працівника: аналіз ситуацій, за яких використання певної програми є найдоцільнішим; облік сил і засобів, необхідних для її успішного здійснення та прогнозування можливих негативних наслідків, що можуть виникнути в разі її застосування. Це розумова діяльність, пов'язана з прогнозуванням (інтелектуальні операції) та наявністю професійних знань і досвіду в оперативного працівника.

На підставі отриманих результатів розробляють тактичні рішення, обирають сили, засоби, методи й інші можливості ОРД. Ураховують характер і ступінь протиборства кримінально активних та інших осіб, визначають ОРЗ та НСРД[6]

Крім того, задля ефективної роботи з розшуку безвісно зниклої особи слід забезпечити швидке та якомога повніше отримання працівниками поліції даних про обставини кримінального факту й реагування на нього. Цього досягають завдяки швидкому вжиттю необхідних заходів з метою розшуку безвісно зниклого та затримання злочинця. Ці заходи реалізують співробітники поліції, які першими прибули на місце події, а потім – слідчооперативна група. Тому вагоме значення має якісний відбір членів слідчо-оперативної групи для проведення

[6] Никифорчук Д. Й., Чемерис Д. Д. Теоретичні аспекти організації і тактики розшуку безвісно зниклих осіб у сучасних умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ,* 2018. № 2 (107). С. 72-83. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/7460/1/9.pdf

першочергових дій, що стають ефективними, якщо створено умови для своєчасного виїзду цієї групи на місце події.

Результати вивчення практики засвідчують, що працівникам поліції не завжди доводиться здійснювати заходи в умовах протистояння сторін. У більшості випадків безвісне зникнення особи не пов'язане з учиненням стосовно неї злочину. Подія трапляється з об'єктивних причин, наприклад, коли з особою стався нещасний випадок або вона не має можливості завчасно повернутися додому й повідомити про себе, а також із суб'єктивних причин – небажання підтримувати стосунки з рідними, зловживання спиртними напоями чи вживання наркотичних засобів, залишення сім'ї одним із подружжя, від'їзд до реабілітаційного центру чи в монастир тощо. Попри це, що повнішим є комплекс проведених заходів, то швидше буде досягнуто позитивного результату. Вибір тактичних прийомів зумовлений обставинами зникнення[7].

У разі отримання заяви чи повідомлення про безвісне зникнення особи задля забезпечення можливості її швидкого розшуку до внесення відомостей до ЄРДР, якісного збирання первинного матеріалу необхідно забезпечити виконання таких заходів:

– швидке реагування на ймовірну заяву чи повідомлення про безвісне зникнення особи, що полягає в адекватному оцінюванні ситуації та направленні на місце події необхідної кількості сил Національної поліції, адже несприятлива оперативна обстановка (значна кількість викликів, одночасне отримання декількох повідомлень про подію можливого вчинення злочинів) може негативно позначитися на роботі слідчо-оперативної групи та призвести до неякісного й неповного збору даних;

– належне орієнтування нарядів поліції, зокрема суміжних органів, про прикмети безвісно зниклої особи й обставини зникнення (що передбачає використання сучасних засобів фототехніки, мережі Інтернет, електронної пошти, забезпечення якісного радіо- і телефонного зв'язку);

– проведення початкових розшукових заходів «по гарячих слідах», а саме: перевірка за наявними обліками не тільки розшукуваного, а й заявника та близьких родичів, обхід території поблизу місця мешкання безвісно зниклої особи, відпрацювання зв'язків, де може перебувати розшукувана особа на теперішній момент, перевірка медичних закладів, телефонних дзвінків друзів і знайомих особи, яку розшукують;

– збір особового складу за наявною схемою оповіщення, забезпечення можливості швидкого долучення до роботи оперативного підрозділу додаткових сил і матеріальних ресурсів тощо.

---

[7] Никифорчук Д. Й., Чемерис Д. Д. Теоретичні аспекти організації і тактики розшуку безвісно зниклих осіб у сучасних умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ,* 2018. № 2 (107). С. 72-83. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/7460/1/9.pdf

Якщо першочерговими заходами розшукати безвісно зниклу особу не вдалося, питання встановлення кримінальних обставин зникнення є головним фактором під час висунення версій і планування роботи за ними. Встановлення істини можливе тільки шляхом поєднання різних оперативно-розшукових заходів з перевірки інформації, завдяки адекватно сформульованим версіям зникнення. Характер оперативно-розшукових заходів залежить від конкретних обставин зникнення людини, її кримінальної характеристики, якщо вона причетна до вчинення протиправних дій, часу, способу і прийомів, застосованих підозрюваними для приховування злочину, його корисливої мотивації, алібі, яке приготували особи, винні у зникненні людини[8].

Проте, досягнення кінцевої мети в діяльності щодо розшуку безвісно зниклих осіб реалізують шляхом виконання плану ОРЗ, у який закладено тактичний задум оперативного працівника. Планування – це процес прийняття конкретних рішень, які необхідно реалізувати на практиці. За допомогою планування пристосовують ресурси до змін внутрішніх та зовнішніх умов, протистоять невизначеності майбутнього. У плані ОРЗ втілюють усі передбачені законами й іншими нормативноправовими актами розшукові можливості оперативних підрозділів, порядок, доцільність і своєчасність проведення яких зумовлені оперативною обстановкою та конкретною ситуацією.

У плані на підставі індивідуального досвіду оперативного працівника та колективного досвіду підрозділу загалом відображено тактичні дії, які необхідно провести відповідно до специфіки району обслуговування. Слід уникати шаблонного підходу до планування заходів із розшуку безвісно зниклої особи. Необхідно ураховувати не тільки індивідуальні особливості розшукуваної особи та ситуації зникнення, а й зміни в закладах, органах та установах, що відбуваються протягом останніх років у державі, звідки витребовують необхідну розшукову інформацію. Ідеться про масову реорганізацію, зміну назв установ, їх ліквідацію, комп'ютеризацію, створення баз даних та інформатизованих пошукових систем (наприклад, об'єднання різних сфер, що надають соціальні послуги, створення центрів адміністративних послуг у районах, удосконалення баз даних органів РАГС тощо)[9].

Кінцевого результату розшуку зазвичай досягають завдяки показанням свідків, тому заплановані заходи можуть бути спрямовані також на їх встановлення.

Вбачається, що одним з найефективніших прийомів виявлення свідків є встановлення і допит власників абонентських номерів із телефонних книг, записів

---

[8] Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. У 2 ч. Ч. 1 / О. М. Бандурка. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 336 с.

[9] Никифорчук Д. Й., Чемерис Д. Д. Теоретичні аспекти організації і тактики розшуку безвісно зниклих осіб у сучасних умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ,* 2018. № 2 (107). С. 72-83. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/7460/1/9.pdf

розшукуваної особи чи її зв'язків та аналіз з'єднань абонентських номерів, наявних у мобільних терміналах. Таку інформацію отримують переважно під час огляду місця події. Особи часто не бажають добровільно надавати відомості про себе, і в телефонній розмові оперативному працівнику доводиться за допомогою тактичних прийомів встановлювати фактичні дані, що становлять слідчий (оперативний) інтерес. Адже власники абонентських номерів, з якими підтримувала зв'язок безвісно зникла особа, повинні бути обов'язково допитані як свідки.

Як зауважує Д. Й. Никифорчук, досить ефективним прийомом для отримання необхідної слідчої інформації про місцеперебування безвісно зниклої особи є використання мережі Інтернет. Моніторинг електронних ресурсів є обов'язковим заходом у сучасних умовах службової діяльності Національної поліції. *До прикладу, під час обміну досвідом із практичними працівниками оперативних підрозділів стало відомо, що 29 грудня 2017 року в Київській області безвісно зникла відома правозахисниця І. С. Ноздровська. Унаслідок проведення слідчих (розшукових) дій за цим кримінальним провадженням за фактом убивства було відпрацьовано пасажирів транспорту міжміського сполучення, зареєстрованих у соціальній мережі «Фейсбук» у групі «Попутники Демидова».* Встановлено та допитано як свідків 87 осіб. Це дало змогу встановити маршрут пересування безвісно зниклої та відновити хронологію подій[10].

Труднощі в роботі зі свідками потребують застосування певних тактичних прийомів. Вони можуть полягати як у приховуванні даних, так і в наданні неповних чи неправдивих відомостей з різних причин (страх перед злочинцями, невизначеність власної ролі в події, небажання явки до слідчого на допити тощо).

Відносини між суб'єктами ОРД та не зацікавленими у встановленні істини особами за аналізованою категорією справ переважно конфліктні. Це закономірно, оскільки в разі кримінального зникнення оперативні працівники вживають заходів для якнайшвидшого розшуку безвісно зниклої особи та притягнення винних до кримінальної відповідальності, а інша сторона (злочинці), зі свого боку, докладає зусиль, щоб залишитися невикритими. Це протистояння загострюється, коли декількох осіб, причетних до безвісного зникнення, доставляють до поліції. Для маскування вбивства під безвісне зникнення в причетних осіб є достатньо часу для знищення або приховування слідів злочину (закопування або замуровування трупа, перевезення автомобіля у віддалені місця, видалення слідів крові тощо). Тому злочинці, зазвичай, на допиті поводяться спокійно й упевнено, маючи заздалегідь підготовлені відповіді на можливі запитання.

Тактика їх відпрацювання в цій ситуації може відрізнятися залежно від рівня обізнаності працівників оперативного підрозділу щодо даних, які характеризують

[10] Никифорчук Д. Й., Чемерис Д. Д. Теоретичні аспекти організації і тактики розшуку безвісно зниклих осіб у сучасних умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ,* 2018. № 2 (107). С. 72-83. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/7460/1/9.pdf

цих осіб, їх кількості, ролі кожного й обставин учинення злочину. Проте обов'язково необхідно здійснити:

– максимальне збирання даних на доставлених осіб;

– негайне відокремлення помилково доставлених осіб від основних фігурантів;

– унеможливлення спілкування доставлених між собою та зовнішнім середовищем за межами відділення поліції;

– заборону отримання ними будь-яких речей;

– запобігання можливості користуватися будь-якими засобами зв'язку.

Слід зазначити, що таке відпрацювання обмежене встановленим законом граничним строком перебування осіб у відділенні поліції.

Важливе значення за цих умов має вміння оперативних працівників з високим ступенем вірогідності прогнозувати можливі варіанти поведінки доставлених (злочинці вибудовують кожен власну лінію поведінки). Посилену увагу під час відпрацювання спочатку слід приділити особам, яких легше схилити до дачі показань, тобто психічно слабшим (жінки; раніше не судимі; особи, хворі на алкоголізм; наркомани). Бажано створювати в кожного враження, що його співучасник уже дав зізнавальні показання, причому не на «користь» іншого. Показання особи, яка перша почала сприяти слідству, використовують для спонукання іншого фігуранта до дачі правдивих показань.

Окремої уваги заслуговує такий суб'єкт техніко-криміналістичного забезпечення розшуку зниклих безвісті осіб, як інспектор-криміналіст (технік-криміналіст). На місці події: надає консультації слідчому (дізнавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей; виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення; відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього[11]. Процесуальний статус такого суб'єкта визначено в ст. 71 КПК України, відповідно до якої спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації

[11] Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text

під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. При цьому спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду[12].

Кінолог на місці події: за узгодженням зі слідчим (дізнавачем) визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування; уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення; бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки; позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки; доводить до відома керівника СОГ інформацію про можливе походження запахоносіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення; використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами; обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо); разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує при цьому службового собаку; за відсутності можливостей застосування службового собаки або в разі втрати ним сліду діє за вказівкою керівника СОГ[13].

Наступним і одним із провідних суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування виступає експерт. Відповідно до ст. 66

---

[12] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[13] Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Textнаказ МВС України від 7 липня 2017 року № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text

КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи й якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення безвісного зникнення особи, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань[14]. Правовий статус експерта, а також питання, пов'язані з призначенням судових експертиз, врегульовано на рівні Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року[15]. З аналізу положень даного нормативно-правового акта слідує, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. При цьому йдеться про два види судових експертів – судові експерти державних спеціалізованих установ та судові експерти, які не є працівниками таких установ. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку й отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. У свою чергу, судові експерти, до проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом [16].

[14] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[15] Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

[16]Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

РОЗДІЛ ІІ
ЗАСТОСУВАННЯ НАУКО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ І МЕТОДІВ ПІД ЧАС РОЗШУКУ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ ОСІБ

2.1. Науково-технічні засоби та методи збору і дослідження слідів-носіїв інформації про людину

Протидія злочинності стає потенційною небезпекою для держави та вимагає розробки нових засобів, способів та методів боротьби зі злочинністю, враховуючи пріоритетність інтересів людини і громадянина. Підвищення рівня організованості, озброєності, технічної оснащеності злочинців вимагає відповідного рівня техніко-криміналістичного забезпечення попередження, виявлення та припинення злочинів. Сучасні досягнення науки і техніки необхідно використовувати для боротьби зі злочинністю. Це повною мірою стосується і забезпечення розшуку зниклих безвісті осіб.

У таких умовах виявлення, закріплення, вилучення й упакування речових доказів, виготовлення копій слідів, фотографування, складання планів, попереднє вивчення речових доказів, а також збирання матеріалів для експертизи можливе здебільшого лише за допомогою спеціального науково-технічного устаткування.

Наведені нижче приклади цілком відповідають сучасним тенденціям розвитку методів, прийомів і засобів пошуку під час досудового слідства з метою забезпечення йою учасників можливістю оперативного виявлення і попереднього дослідження слідів і речових доказів у ході відповідних слідчих (розшукових) дій.

Традиційно для оглядів місць подій, зокрема у кримінальних провадженнях, пов’язаних із безвісною відсутністю осіб, спеціалісти використовують різні засоби і прилади, що входять до криміналістичного комплекту спеціаліста-криміналіста:

– фотонабір;

– набір технічних засобів для роботи зі слідами;

– приладдя для огляду і вилучення речових доказів: лупа, свічка, електричний ліхтар, ніж, ножиці, викрутка, гумові рукавички й інші;

– приладдя для складання планів місць подій і вимірів: планшет із компасом, візирна лінійка, рулетка, циркуль, олівець, папір, бланки необхідних слідчих документів.

Крім універсальних наборів науково-технічних засобів, у роботі спеціалістів застосовуються також і спеціальні набори, наприклад, біологічна валіза, дактилоскопічна валіза, набір тощо.

ЩУПИ

Для зондування ділянок ґрунту з метою виявлення закопаних об’єктів використовуються щупи та бури. *Великий щуп*, зі стрижнем довжиною 150 см з робочим конусним наконечником і завзятою поперечиною, є в пересувній

криміналістичній лабораторії. Цей щуп дозволяє перевіряти шари ґрунту на значній глибині, відшукувати предмети під сніговим покривом.

У слідчий комплект включено *розбірний щуп*. Для приведення його в робочий стан загострений стрижень вкручується в рукоятку з гумовим упором. В іншому варіанті до рукоятки приєднується подовжувальний стрижень з встановленим у ньому конусом (загальна довжина 90 см). Варіант вибирається з урахуванням щільності середовища, що перевіряється.

Пошук на території зазвичай починають з вибіркового зондування, виходячи з наявної інформації про передбачуване місцезнаходження об'єкта. До уваги слід брати також видимі ознаки скопування: розпушений ґрунт, зів'яла рослинність, провали ґрунту тощо.

Якщо вибіркове зондування не дає результатів, територію розбивають на смуги або квадрати і проводять суцільне обстеження, при цьому відстань між точками занурення щупа визначається розмірами і формою предмета, що відшукується. Момент його виявлення встановлюється зі зміни щільності середовища, що перевіряється, по упору в перешкоду. Після вилучення щуп оглядають у лупу, так як на його поверхні можуть бути накладення органо-тканинних частинок, волокнистих та інших матеріалів.

Для перевірки факту скопування ґрунту часом ціле-це зробити відбір проб ґрунту. З цією метою щуп з подовжувальним стрижнем і конусом занурюють у ґрунт на глибину 20-25 см, потім щуп витягують і замінюють конус прободобірною циліндричною насадкою з бічним прорізом. Повторно вводять штангу з насадкою в ґрунт, поглиблюють її занурення на 10 см, після чого витягують насадку, витягають вміст циліндра на чистий аркуш паперу і оглядають його. Наявність у вилученій пробі листя, трави, тріски, вугілля, паперу та інших сторонніх домішок дозволяє висунути версію про розкопування ґрунту.

При розслідуванні вбивств велику допомогу надають прилади виявлення трупів і їхніх частин, закопаних у землю. Такі прилади можуть бути двох видів: газові аналізатори, засновані на уловлюванні газів (головним чином сірководню), які виділяються при гнитті білкових речовин, а також електрощупи, які дозволяють вимірювати електроопір ґрунту в місці знаходження трупа. Як трупошукач застосовується прилад «Пошук-1», який реагує на наявність у ґрунті сірководню, що надходить в індикаторну камеру через порожнистий щуп, загнаний у землю. При цьому, якщо повітря, усмоктане із ґрунту і пропущене в індикаторну камеру, містить сірководень, то на індикаторній стрічці з тканини, просоченій спеціальним реактивом (оцетокислим свинцем), з'являється темна пляма внаслідок реакції оцетокислого свинцю з сірководнем. Проте дана реакція не є специфічною, оскільки виділення сірководню відбувається не лише при гнитті трупа, але і будь-якої іншої білкової речовини. Хибою газових аналізаторів є також неможливість їхнього застосування за умов низьких температур і дуже вологого ґрунту. З огляду на це більш ефективним є використання спеціального електрощупу, дія якого заснована на реєстрації та вимірі ступеня

електропровідності ґрунту на окремих ділянках (у місці розташування трупа він значно зростає). Це пояснюється тим, що при розкладанні білкових речовин ґрунт просочується газоподібними і рідкими речовинами, що призводить до підвищення електропровідності ґрунту в цьому місці, а так само до збільшення сили току, котрий фіксується стрілкою мікроамперметра.

РУЧНІ БУРИ І МОТОБУРИ

Ручний бур "АМ-16". Призначений для буріння заглиблень у ґрунті й одержання його зразків при проведенні розшукових робіт. Складається з трубчастої штанги з руків'ям і буровою склянкою, що пригвинчується до штанги за допомогою гайкового ключа. Довжина штанги з буровою склянкою 180 см. Головна частина бурової склянки закінчується двома ріжучими лопатами, а уздовж стінок склянки є два пази, призначені для очищення порожнини бурової склянки від ґрунту, що виштовхується за допомогою руків'я гайкового ключа.

Штанга з буровою склянкою встановлюється вертикально на місце буравлення і за допомогою плавного обертання руків'я за годинниковою стрілкою вводиться в ґрунт. При цьому на зручному для роботи рівні за допомогою наскрізних отворів встановлюється руків'я на штанзі.

Після проходження кожних 20 см бур піднімається і бурова склянка звільняється від землі, яку уважно оглядають.

Підйом бура виконується при правобічному обертанні, тобто так само, як і при його зануренні в землю (при лівосторонньому обертанні бурова склянка може залишитися в отворі, оскільки він пов'язаний зі штангою за допомогою різьблення правого напрямку).

Для визначення глибини, на якій розміщена бурова склянка, та моменту чергового витягування з грунту використовуються позначки, нанесені на штангу через кожні 10 см.

Уміст порожнини бурової склянки, а також збільшення або зменшення зусиль при проведенні буравлення можуть указувати на перешкоду на шляху бура, її характер, або, навпаки, проходження більш пухкої ділянки ґрунту, і тим самим допомогти проведенню пошуку.

Мотобур STIHL. Дозволяє пробурювати отвори різного діаметра (від 40 до 200 мм - установкою змінних шнеків) і на різну глибину – зазвичай до 115 см, хоча, використовуючи подовжувані, можна досягти більшої глибини.

Мотобур Oleo-Mac. Використовується для буріння отворів під стовпи, огорожу та ін. Модель оснащена двотактним мотором із хромованим циліндром і кованим коленвалом. Елементи управління мотора розміщені таким чином, що роботу може виконувати один оператор. Професійна модель MTL81R потребує присутності двох осіб і призначена для буріння отворів більшого ліаметра в твердих ґрунтах.

МАГНІТНІ ШУКАЧІ

Для виявлення та підняття об’єктів із феромагнітними властивостями із тайників, водоймищ, трави, снігу та інших сипучих, напівріджих і рідких середовищ використовуються магнітні шукачі-підіймачі (МП-1, МП-1М, МП-2, МП-3). Залежно від їхньої конструкції можна витягти металевий об’єкт масою від 10 до 100 кг.

Прийоми роботи з магнітним шукачем

Магніт з прикріпленою до нього трубкою з рукояткою використовується пря пошуку на поверхні землі і в різних нещільних середовищах на невеликій глибині.

Дільниця, що Обстежується розбивається на смуги шириною в 1-1,5 м, після чого, рухаючись уперед, переміщують магніт туди і зворотно над самою поверхнею дільниці або над самим його дном, якщо він покритий рідиною, упоперек вибраною смуги з таким розрахунком, щоб кожний простір, що знову обстежується частково перекривав щойно перевірену. Такий прийом виключає пропуски окремих місць належної обстеженню площі.

При пошуку на дільниці, рясно засміченій металевим сміттям, необхідно частіше звільняти магніт від прилипання до нього предметів. Особливо це торкається предметів, що перекривають обидва полюси магніта, оскільки его зменшує напруженість зовнішнього магнітного поля.

При пошуку на порівняно великій глибині, в ямах з нечистотою, інакшими рідкими і в'язкими середами, а також в прорубях шарнірну ланку магніта міцно прикріпляється дротом до довгої тички або тонкої труби.

Пошук на дні рік, озер, ставків, водосховищ здійснюється шляхом тралення дна з берега або з човна за допомогою магнітної головки, також прив’язаною до тички або прикріпленою до канатика. Перед початком пошуку досліджувана дільниця розбивається на квадрати шляхом установки орієнтирів з тичок або поплавців, після чого магніт протягається туди і зворотно вдовж або упоперек відміченого простору з таким розрахунком, щоб жодна частина дільниці, що обстежується не виявилася недослідженою.

Прикріплений до канатика магніт використовується також при пошуку в колодязях або порівняно невеликих по площі, але глибоких водоймищах. У цих випадках пошук зводиться до серії опускання магніта на грунт і його підйомом на 5-10 см. Після кожного підйому магніт переноситься на нове місце, що знаходиться від попереднього на відстані, рівній приблизно половині передбачуваного розміру предмета, що розшукується, а якщо величина даного предмета невідома, то здійснюється переміщення на відстань, трохи меншу величини самого магніта. Руху при яких-небудь переміщеннях магніта повинні бути плавними, в іншому випадку притягнутий до магніта предмет може впасти. Те, що якийсь предмет притягнуть магнітом, відчувається по збільшенню ваги останнього.

ТРАЛИ

При наявності на території невеликих водойм, що обшукуються, або значних за розміром і глибиною калюж використовується трал, що дозволяє знайти труп чи частини, які містяться у воді, або витягти предмети одягу, взуття, головні убори й інші об'єкти.

Трали бувають різні. До комплекта науково-технічних засобів для спецыалыста-криміналіста входить складний дротовий трал зі смугою захоплення 65 см. У нижній частині його каркаса прикріплено міцні рибальські гачки (трійники), а до кільця на верхній частині за допомогою карабіна – міцний кручений шнур.

У порівняно великих водоймах трал опускають із човна і протягують по дну. Після зачеплення ним будь-якого предмета, він витягається лише вертикально, щоб цей предмет не зірвався з гачків. У разі, якщо обстежувана ділянка досить велика за
розмірами, її розбивають на смуги й обстежують аналогічно тому, як це робиться при роботі з магнітним шукачем.

Для обстеження невеликих водойм, колодязів, вигрібних ям, заповнених рідиною, а також ополонок трал прив'язують довгої частини. Це ефективніш, ніж використання багра, оскільки смуга захоплення трала значно більша.

Якщо зачеплений предмет зірвався, перед повторним зануренням трала уважно оглядають його гачки, на яких можуть залишитися частки виявленого об'єкта.

МЕТАЛОШУКАЧІ

Індукційні металошукачі "ІМП". Використовуються для пошуку предметів, цілком або частково виготовлених з будь-якого металу. Вони можуть виявити предмети, розміщені в спеціальних схованках, у снігу, воді, траві, закопані в землю, заховані в меблях, стінах будівель та ін.

Металошукач "ІМП"(індукційний міношукач, напівпровідниковий) є серійним міношукачем. Його вага разом із пошуковим елементом становить 7 кг, час безперервної роботи – 80 год. Джерело живлення - 4 елементи типу 373. Нормальна робота приладу забезпечується при температурі навколишнього повітря 30-50 °С.

Металошукач діє за принципом звукової індикації, тобто у разі виявлення металевого предмета в навушниках оператора лунає специфічний звуковий сигнал.

Металошукач складається з пошукового елемента, генераторно-посилювального блоку із системою живлення, з'єднувального кабелю, навушників і розбірної штанги з трьох колін, два з яких металеві, а третє, прикріплене до крайнього елемента, – пластмасове (для усунення впливу металу штанги на

результативність пошуку).

Прийоми роботи з металошукачем на відкритій місцевості

Пошук здійснюється на окремих невеликих ділянках, якщо відоме точне місцерозташування шуканого об'єкта, в іншому разі – територія розбивається на смуги шириною 1-1,5 м.

Якщо обстежувана ділянка засмічена дрібним сміттям із магнітного металу (цвяхи, ганки, шматки заліза, металеві пробки від пляшок тощо), рекомендується спочатку очистити територію за допомогою магнітного шукача, а потім уже застосовувати індукційний металошукач.

Оператор, тримаючи пошуковий елемент на висоті 3–5 см віл обстежуваної поверхні, переміщає його ліворуч-праворуч і назад-впоперек обстежуваної смуги, просуваючи щораз уперед на половину довжини пошукового елемента.

З появою в навушниках сигналу основного тону, що вказує на виявлення якогось металевого предмета, оператор повільно пересуває пошуковий елемент уперед-уздовж його довжини до момента, коли звук сигналу, що слабшає, знову починає посилюватись. У цьому разі предмет розміщується приблизно під центром пошукового елемента. Встановлене місце за можливості перевіряють щупом, що дозволяє визначити величину і глибину виявленого предмета. Після обережного викопування і витягування предмета перевіряється дно ями, щоб установити, чи немає в цьому місці ще глибше закопаних предметів.

Пошук у воді виконується аналогічно пошукові на суші. При цьому необхідно лише зважати на те, що герметичним є лише пошуковий елемент із підключеним до нього кабелем (**у генераторно-посилювальний блок волога попадати не повинна!**).

Довжина штанги металошукача дозволяє досліджувати дно при глибині до 1м. Для роботи на великій глибині до штанги можна прив'язати дерев'яну тичину. У цьому разі припустима глибина (близько 1,5 м) визначається довжиною сполучного кабелю.

Роботі з металошукачем у приміщенні нерідко перешкоджає розміщення в стінах і стелі металевої арматури, різних труб, електропроводки, а також наявність металевих або утримуючих металеві частини предметів (посуд, радіоприймачі, телевізори, холодильники, швейні машини тощо), які при дослідженні відставляють убік, а металеві предмети, прикріплені до стіни або стелі, за можливості знімають.

Пошуковий елемент переміщається на відстані 1-2 см над Досліджуваною поверхнею (використовуються одне, два або три коліна штанги). Якщо поверхня, що перевіряється, велика, її розмічають так, як під час пошуку на місцевості.

При дослідженні стіни пошуковий елемент ведуть по горизонтальних лініях уздовж неї, починаючи від стелі. Відстань між лініями мас бути дещо меншою за

величину пошукового елемента. На межі виникнення сигналу ставиться позначка, після чого пошуковий елемент ведеться далі до моменту зникнення сигналу, і на стіні в цьому місці знову ставиться позначка. Середина лінії, проведеної між ними, і буде серединою виявленого об’єкта. Потім пошуковий елемент ведеться по вертикальній лінії, що проходить через знайдену середню точку, і визначаються верхня і нижня межа виявленого предмета. У такий спосіб досліджують і стелю приміщення.

Періодична повторюваність у досліджуваній стіні або в стелі металевих предметів, а також їхня величина або довжина дозволяють припускати, що приладом виявляються елементи металевих конструкцій, труби, електропроводки тощо (наявність електропроводки встановлюється також за фоном змінного струму, що виникає у навушниках).

У разі виявлення металевого предмета в стіні, її за можливості досліджують з протилежного боку.

До розкриття підозрілого місця в стіні або предметі слід спробувати дослідити його за допомогою щупа-спиці, гострого шила.

Пошуковий елемент, повернений горизонтально до штанги вводять у вентиляційні отвори, цементні, інші неметалеві труби та аналогічні порожнини, що підлягають дослідженню.

Металошукач портативний **“**Garrett Super Scanner V DL-92**”.** Призначений для виявлення металевих предметів під час огляду людей, багажу, під час проведення масових заходів та у громадських місцях. Дозволяє виявляти чорні та кольорові метали. Відрізняється підвищеною надійністю та тривалим терміном служби.

Магнітометри. При проведенні слідчих (розшукових) дій орієнтованих насамперед на пошуки зброї, металевих деталей використовуються магнітометри.

Для виявлення феромагнітних предметів у грунті використовують магнітометри, наприклад, «Регех-4.021» (Німеччина) дозволяє виявити об'єкт на глибині до 7 м, а «Регех-4.021\У» – 20 м.

С5МР-30 калієвий магнітоменір-градієнтометр. Стійкість, висока чутливість, швидка реакція на зміни магнітного поля робить С8МР-30 ідеальним для широкого застосування, зокрема: встановлення місцезнаходження боєприпасів, мін та ін.; наземного магнітного знімання та знімання магнітного градієнту для археологічних досліджень, інженерно-геологічних робіт, а також проведення геолого-пошукових робіт тощо.

ПРИЛАДИ ПІДПОВЕРХНЕВОГО ЗОНДУВАННЯ

Робота радіолокаційного приладу підповерхневого зондування (у загальноприйнятій термінології – георадара) заснована на використанні класичних принципів радіолокації. Передавальною антеною приладу випромінюються надкороткі електромагнітні імпульси (одиниці і частки наносекунди), що мають

1,0 -1,5 періоду квазігармонічного сигналу і досить широкий спектр випромінювання. Центральна частота сигналу визначається типом антени.

Вибір тривалості імпульсу визначається необхідною глибиною зондування і роздільною здатністю приладу. Для формування зондувальних імпульсів використовують порушення широкосмужної передавальної антени перепадом напруги (ударний метод порушення).

Випромінюваний у досліджуване середовище імпульс вживається від предметів, що містяться в ній, або неоднорідностей середовища, що мають відмінну від нього діелектричну проникність або провідність, приймається прийомною антеною посилюється в широкосмужному підсилювачі, переводиться в цифровий вигляд за допомогою аналого-цифрового перетворювача і лапам запам'ятовується для подальшої обробки. Після обробки отримана інформація відбивається на індикаторі.

Георадар "Око". Розроблений на основі геологічних радарних приладів для пошуку контрабандних вкладень у сипучих середовищах виявленням порушень їхньої структури. Робота георадара заснована на відомих принципах радіолокації, але тільки в середовищах з великим загасанням. Передавальна антена випромінює в досліджуване середовище зондувальні імпульси, а приймальна приймає відбиті сигнали. Можливості георадара за глибиною зондування, точністю вимірювання координат об'єкта, а також імовірністю правильного виявлення шуканих об'єктів значною мірою залежать від діелектричної проникності середовища, зумовленої її складом (глина, пісок, суглинок, бетон та ін.), вологості і глибини середовища, його однорідності і фізичного стану (глибина промерзання тощо). Продуктивність роботи становить до 50 м^2 за годину. Блок живлення забезпечує роботу до 4 год при температурі не нижче +10 °С. Використання прилада утруднене у вологу погоду, мерзлих ґрунтах (зникнення контрасту на межі розділення середовищ), а також у вологих глинах.

Реальні можливості пошуку – на сухих ґрунтах (пісок, галька) - на глибині до 10 метрів; у вічній мерзлоті – на глибині до 5 метрів.

ГАЗОІНДИКАТОРИ

Газосигналізатор ДЖИН-ГАЗ (модель ГСБ-3М-01) 7) Переносний газовимірювальний прилад. Призначений безперервного автоматичного контролю за вмістом газів, кисню й окису вуглецю в повітрі робочої зони. При виникненні визначеної концентрації контрольованих газів прилад видає звукові і світлові сигнали.

Конструктивні особливості:

газосигналізатор ДЖИН ГАЗ містить у собі модуль, що спускається і віддаляється від газосигналізатора на відстань до 15 м (базове постачання – 7 м). Датчики розміщуються в модулі, де і відбувається аналіз повітря. Модуль разом із кабелем легко витягається й укладається в порожнину газосигналізатора, що

робить прилад компактним при транспортуванні. Конструкція приладу дозволяє здійснювати контроль за станом повітря в колодязі як на поверхні землі (сигналізація на лицьовій панелі), так і всередині колодязя (сигналізація на модулі) одночасно;

живлення газосигналізатора здійснюється від змінного акумуляторного блоку, розташованого у вибухозахищеному акумуляторному блоці. Газосигналізатор може комплектуватися додатковим акумуляторним блоком, який встановлюється на робочому місці, що дозволяє проводити аварійні роботи тривалістю понад 8 год.

Газоіндикатор ПГИ-1 (польовий). Призначений для вивчення складу вільного газу в польових умовах при проведенні геологорозвідувальних робіт із використанням результатів геохімічних досліджень. Принцип дії приладу заснований на ефекті зміни опору напівпровідникового датчика залежно від концентрації газу в повітрі. Гази адсорбуються на поверхні напівпровідникового датчика у вигляді негативного заряду, тобто віддають електрони датчикові, тим самим збільшуючи його провідність, що рівноцінно зменшенню опору датчика.

Ці прилади використовуються, як правило, у комплекті з названими вище георадаром і буром (мотобуром). Спочатку за допомогою георадара зондується досліджувана поверхня, потім у підозрілих місцях буром пробурюють шпур (отвір), у який вводиться напівпровідниковий датчик газоіндикатора. На цифровому табло висвічується число, пропорційне рівневі концентрації газу в шпурі, за характером змін визначаючи наявність в означеному місці об'єкта. Показання приладу залежать від характеру середовища, тривалості часу перебування в ній об'єкта, погодних умов, якості електроживлення.

НЕЛІНІЙНІ РАДІОЛОКАТОРИ

Ці прилади виявляють радіоелектронні пристрої, реєструючи в них електромагнітне поле, створюване "p-n", "n-p", "p-n-p" або "n-p-n" переходами, що мають нелінійні характеристики при їхньому опроміненні могутніми зондувальними імпульсами. Дальність виявлення контрольного вузла-пробника (СВЧ-діода) перевищує 5 м при смузі пошуку понад 1 м. Використовують для пошуку трупа, коли відомо, що при ньому є будь-які прилади на електричних схемах: мобільний телефон, радіоприймач, електронний годинник та ін.

УЛЬТРАФІОЛЕТОВІ ОСВІТЛЮВАЧІ

Використання при огляді або обшуку ультрафіолетового освітлювача засновано на здатності багатьох речовин люмінісціювати, тобто давати холодне світіння під впливом ультрафіолетових променів. Причому більшість речовин мають свою, властиву тільки їм за кольором і яскравістю люмінесценцію.

Ця властивість дозволяє виявляти невидимі або слабо видимі сліди крові,

сперми, слини, клею, різних хімічних речовин, продуктів харчування тощо, а також диференціювати об'єкти, однакові зовні, однак відмінні за хімічним складом. Таким чином, у ході огляду або обшуку ультрафіолетові освітлювачі можуть використовуватись як для попереднього дослідження об'єктів (наприклад, для виявлення на предметах одягу слідів виділень людського організму), так і для пошуку місць поховань трупів.

За допомогою ультрафіолетового освітлювача можуть виявлятись невидимі сліди рук або взуття, різні плями на стелі, стінах, меблях.

Багато підрозділів органів МВС користуються **ультрафіолетовими освітлювачами типу "ОЛД-41"** з газорозрядною ртутною лампою ЛУФ-(УФО-4-А) і свплофільтром УФС-6. До його комплекту входять рефлектор із ручкою і блок живлення розрахований на включення в мережу напругою 127/220 в. Вага приладу - до 2,5 кг, тому в ході динамічного пошуку в усьому приміщенні зручніше користуватися одним рефлектором подовживши шнур, що з'єднує його з блоком живлення. Також в органах внутрішніх справ застосовують ***ультрафіолетовий освітлювач "КК-1"*** з автономним живленням, лампа і світлофільтр в якому аналогічні в освітлювачі "ОЛД-41". Живиться освітлювач від батареї малогабаритних акумуляторів (28 в), що забезпечують роботу приладу впродовж ЗО хв. Потім необхідна підзарядка акумуляторів за допомогою зарядного пристрою, розрахованого на включення в електромережу напругою 127/220 в. Час повної зарядки акумулятора - 15 год. Невелика вага приладу (0,5 кг) і автономність живлення полегшують його використання, особливо при обшуку в приміщеннях, де немає електричної мережі. Однак короткочасність дії без повторної зарядки є його серйозним недоліком.

Ультрафіолетовий освітлювач "Фотон-М" – модернізований прилад "Фотон". Випускається промисловістю для косметичних цілей. Джерелом ультрафіолетового випромінювання в ньому є безконтактна кульова ртутно-кварцова лампа типу "ІВР" потужністю 12 вт. У модернізованому приладі приблизно на 20-25 відсотків збільшено потужність тліючого розряду лампи і застосовано стандартний світлофільтр УФС-1, що дозволило використовувати для криміналістичних цілей короткохвильові випромінювання (254-275 ммк) і диференціювати важко розрізнювані об'єкти.

Прийоми роботи з ультрафіолетовими освітлювачами

Спостереження люмінесценції під впливом ультрафіолетових променів здійснюється в затемненому приміщенні. Для дослідження невеликих об'єктів, зокрема документів, можна затемнити будь-яку частину кімнати.

При роботі з ультрафіолетовим освітлювачем необхідно, *по-перше,* зважати на те, що деякі речовини починають люмінісціювати не одразу після опромінення, тому не слід поспішати з переміщенням освітлювача з одного об'єкта на інший; *по-друге,* найбільший ефект люмінесценції виникає при спрямуванні пучка променів

перпендикулярно до досліджуваної площини; *по-третє,* робота в затемненому приміщенні потребує деякого звикання (адаптації зору), у зв'язку з чим ефективне спостереження можливо через кілька хвилин після настання темряви, причому протипоказано частий перехід від затемнення до світла і навпаки. Ультрафіолетовий освітлювач слід увімкнути за 3-5 хв до використання, щоб його лампа ввійшла в стабільний режим випромінювання.

ДОПОМІЖНІ ЗАСОБИ

Освітлювачі. Для успішного проведення огляду або обшуку обов'язково потрібне гарне освітлення. Джерел світла в приміщенні, що обшукується, часто буває недостатньо, особливо коли необхідно вивчити важкодоступні ділянки. Поза приміщеннями може взагалі не бути джерел світла. У зв'язку з цим у розпорядженні осіб, які проводять огляд, мають бути: потужний ліхтар з батарейним живленням, переносна лампа (100-150 вт) з довгим шнуром (8-10 м) і захисною сіткою, спеціальні освітлювачі.

Інтроскоп. Для вивчення внутрішніх порожнин об'єктів, наприклад, через просвердлений отвір, використовують інтроскопи, що застосовують при деяких медичних і технічних дослідженнях.

Дзеркало для вивчення важкодоступних поверхонь. Досліджуючи важкодоступні поверхні, наприклад, днища шафи, що стоїть на ніжках, для встановлення, чи не прикріплено що- небудь до нього, використовують дзеркало, приладнане під кутом до металевої ручки. У деяких системах таких дзеркал є невелика електролампочка, живлення якої розміщене в стовщенні ручок браком підсвічування використовується електроліхтар).

Лупа. Для вивчення при обшуку різних поверхонь, а також попереднього дослідження предметів, що вилучаються, насамперед документів. Зазвичай застосовується лупа з великим полем зору і невисоким ступенем збільшення (2,5-х). Особливо зручна лупа з підсвічуванням, що є в комплекті науково-технічних засобів для слідчого.

Дрібні деталі вивчаються за допомогою 10-кратної вимірювальної лупи, що кріпиться на штативі зі шкалою, що дозволяє проводити виміри з точністю до 0,1 мм.

Вимірювальні прилади. У ході огляду або обшуку нерідко виникає потреба у проведенні вимірів, наприклад, для установлення відстані до виявленої схованки від будь-яких нерухомих орієнтирів; перевірки, чи не є стіна подвійною; фіксації розмірів будь-якого предмета, що вилучається, тощо.

Як вимірювальні прилади використовуються рулетки і лінійки. Зручна металева пружинна рулетка, що перетворюється при витягуванні у тверду металеву лінійку.

Інструменти. Для простукування поверхонь стін і стелі використовується невеликий легкий молоток (300 г) на довгій ручці (50 см), що полегшує

дослідження важкодоступних місць, зокрема верхньої частини стіни.

Для розкриття різних сховищ (заподіюючи при цьому якнайменше пошкоджень) використовується дриль зі свердлами по металу, долото, викрутка, зубило, комбіновані плоскогубці, ножівка, молоток. Деякі з цих інструментів є в комплекті науково- технічних засобів спеціаліста.

Спецодяг. Для проведення обшуку (в особливо забруднених місцях) його учасники повинні мати у своєму розпорядженні комбінезон, халат, гумові рукавички і брезентові рукавиці, гумові чоботи і фартухи.

При виїзді для проведення обшуку спеціалісту потрібно мати у своєму розпорядженні *засоби для пакування й опечатування* предметів, що вилучаються: поліетиленові і паперові мішки різних розмірів, картонні коробки, пакувальний папір, шпагат липку стрічку, сургуч для опечатування і печатку, а також пакувальні засоби для предметів зі слідами або іншими ознаками що можуть бути пошкоджені при транспортуванні.

2.2. Особливості призначення і проведення судових експертиз

У кримінальних провадженнях за фактом безвісної відсутності особи проводять низку експертиз для з'ясування відповідних обставин, найпоширенішими з яких є: судово-медична експертиза трупа, молекулярно-генетичну, дактилоскопічну, судово-біологічну, комп'ютерно-технічну, телекомунікаційних систем і засобів, почеркознавчу, судово-медичну експертизу живих осіб, трасологічну, психіатричну, портретну, мікрочастин, матеріалів і речовин, відеозвукозапису, судово-балістичну, експертизу холодної зброї, хімічну, технічну експертизу документів тощо.

Швидкість та ефективність розшуку безвісно відсутньої особи, а також розслідування злочинів, пов'язаних із безвісною відсутністю осіб, залежать від своєчасного залучення експерта і проведення експертиз.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження експертом на підставі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що знаходиться в провадженні органів досудового розслідування чи суду.

У кримінальних провадженнях за фактом безвісної відутності особи проводять низку експертиз для з'ясування відповідних обставин.

Як свідчить практика, що однією з найпоширеніших є дактилоскопічна експертиза. Унаслідок її проведення серед виявлених слідів папілярних узорів виокремлюють сліди безвісно відсутньої особи. Якщо вчинено вбивство, замасковане під безвісну відсутність особи, після виявлення трупа потерпілого дактилоскопічна експертиза надає можливість ідентифікувати особу за слідами пальців рук. Крім цього, якщо на місці події буде виявлено сліди пальців рук

підозрюваного, після перевірки за криміналістичними обліками доцільно призначити дактилоскопічну експертизу.

У разі якщо після зникнення особи її родичам або знайомим надходили будь-які листи, записки або телеграми від її імені, доречним є призначення судово-почеркознавчої та судово-авторознавчої експертизи. Якщо це рукописний текст, у ньому відобразяться особливості: почерку особи, яка його написала; використаного письмового приладу (ручки, фломастера), барвника (пасти, фарби). Друкований текст передбачає особливості процесу друку й тих пристосувань, які було використано.

Для дослідження засобів і матеріалів виготовлення письмових документів слід провести техніко-криміналістичне дослідження відповідного документа (документів).

Під час розшуку безвісно відсутньої особи й установлення обставин її зникнення важливим завданням є визначення походження, механізму утворення слідів і мікрочастинок на місці мешкання, останнього місця перебування, роботи безвісно відсутньої особи.

За необхідності здійснюють експертне дослідження ґрунту, частки якого виявлено під час проведення огляду й обшуку (наприклад, виявлені частини ґрунту на лопаті, взутті особи).

У ситуації, коли під час огляду чи обшуку виявляють сліди дії вогнепальної зброї, власне зброю, сліди пострілу, необхідно призначити судово-балістичну експертизу.

Експертному дослідженню підлягають виявлені під час огляду й обшуку ємності з кислотою. У разі призначення судово-хімічної експертизи ставлять питання про можливість використання виявленої кислоти для знищення трупа потерпілого, наявність залишків розчиненого трупа у виявлених слідах. Висновок експерта в сукупності з інформацією, отриманою під час проведення інших слідчих (розшукових) дій, буде підтверджувати або спростовувати факт приховування трупа потерпілого шляхом розчинення в кислоті.

За наявності на підозрюваній особі ушкоджень, отриманих за сумнівних обставин (слідів укусу людини, подряпин), доречним є проведення судово-медичної експертизи підозрюваного. Відповіді на питання про механізм утворення ушкоджень і часу їх завдання можуть бути непрямими доказами причетності підозрюваного до вбивства або викрадення безвісно відсутньої особи, що чинила опір злочинцю.

Експертному дослідженню підлягають усі знайдені під час огляду предмети зі слідами біологічного походження: сліди крові, пучки волосся й уламки кісток, знайдені в золі з печей.

Для встановлення особи невпізнаного трупа, а також для встановлення приналежності наявних слідів біологічного походження вирішальне значення має молекулярно-генетична експертиза. Суть її полягає в установленні індивідуальних особливостей будови молекул ДНК. Залежно від особливостей будови ДНК

набирають більше ніж достатню кількість генетичних елементів для ідентифікації людини за будовою її ДНК. Висока чутливість методу дослідження надає можливість використовувати його для встановлення належності виявлених частин одному трупу, особи невпізнаного трупа (шляхом порівняння з ДНК близьких родичів), джерела походження мікрооб'єктів біологічного походження (наприклад, мікрофлори ротової порожнини тощо).

Об'єктом такого експертного дослідження може бути ядерна ДНК, отримана з крові, виділень (сперми, слини, епітелію тощо), волосся (за наявності в ньому волосяної цибулини), а також із частин органів і тканин організму людини. Для виявлення ДНК криміналістам достатньо лише 0,1 % біологічного матеріалу.

Молекулярно-генетична ідентифікація має низку переваг, порівняно з іншими традиційними методами дослідження біологічних слідів людини. Сучасний рівень розвитку ДНК-аналізу засвідчує необхідність використання його результатів під час розшуку безвісно відсутніх осіб і розкриття злочинів за цими фактами.

Зокрема, збіг групи крові, статі, визначеної за слідами біологічного походження людини (крові, волосся, поту тощо) на місці події та зразками біологічного матеріалу людини, дає підстави для висновку тільки про можливу причетність конкретної підозрюваної особи до вчинення злочину, а під час проведення ДНК-аналізу можливо здійснити ідентифікацію з високим ступенем вірогідності, на відміну від інших методів дослідження (наприклад імунологічних).

Для призначення молекулярно-генетичної експертизи до експертної установи надають: вилучені зразки біологічного походження; зразки слідів біологічного походження осіб, що проходять у справі, для порівняння (кров, слина). Вилучення зразків біологічного походження проводять за визначеною КПК України процедурою.

В ухвалі слідчого судді про проведення експертизи (ст. 244 КПК України) дають дозвіл на часткове або повне використання слідів під час проведення досліджень; дозвіл на зміну об'єкта дослідження. Зазначене пов'язано з тим, що методи дослідження ДНК є руйнівними і повторне дослідження неможливе.

Важливо, щоб між слідчим, який клопоче про проведення молекулярно-генетичної експертизи, й експертом була взаємодія, зокрема з питань підготовки матеріалів, формулювання запитань і виконання завдань експертизи.

Проведення цього виду експертизи дає змогу встановити:

1) приналежність об'єктів біологічного походження (крові, сперми, слини, волосся, м'язової та кісткової тканини) певній особі;

2) приналежність слідів біологічного походження конкретній особі в змішаних слідах;

3) ідентичність останків у випадках розчленування трупа й ідентифікації жертв катастроф, коли живі близькі родичі;

4) чи є певні люди біологічними батьками дитини у випадках спірного батьківства, дітовбивства, крадіжки, підміни або продажу дітей.

Призначення судово-портретної експертизи є необхідним у разі виявлення невпізнаного трупа (розчленованого або скелетованого). Під час такої експертизи застосовують метод аплікації – накладення діапозитива прижиттєвого портрета загиблого на знімок черепа, що виконані в одному масштабі. Збіг константних точок дає підстави для встановлення особи загиблого.

Якщо під час огляду останнього місцеперебування чи мешкання безвісно відсутньої особи виявлено матеріально відображену слідову інформацію, доречним є призначення трасологічних експертиз: за слідами людини; за слідами знарядь та інструментів; за слідами транспортних засобів. Такі експертизи мають ідентифікаційне і діагностичне спрямування. Унаслідок їх проведення з'ясовують, яким об'єктом залишені сліди або чи залишені вони конкретним об'єктом.

У разі виявлення на місці події або поблизу слідів транспортного засобу та за наявності інформації про використання злочинцями певного виду транспорту під час учинення злочину або з метою приховати сліди його вчинення, слід призначити трасологічну експертизу.

За виявленими слідами крові може бути призначено низку експертиз. Зокрема, якщо за одними й тими самими слідами крові необхідно встановити механізм їх утворення та групову приналежність, доцільно спочатку призначити експертизу для встановлення механізму утворення слідів, а потім біологічну експертизу.

Для дослідження фото-, аудіо- або відеодокументів призначають фототехнічну, фоноскопічну або відеотехнічну експертизи.

Інформація, яка міститься на будь-якому електронному носії, що належить безвісно відсутній особі, може стати підставою для висунення нових або конкретизації раніше сформульованих версій, визначення нових напрямів розслідування, перевірки на причетність до вчинення злочину інших осіб. Також експертне дослідження електронного носія засвідчить наявність або відсутність монтажу запису.

У разі призначення судово-медичної експертизи трупа, питання, які ставлять перед експертом, залежать від обставин кримінального провадження (інформація про час, причину настання смерті тощо).

Для проведення експертизи до експертних підрозділів направляють такі матеріали для порівняльного дослідження:

а) стосовно невпізнаного трупа – фотознімки, дактилокарти, череп та інші кістки скелета, зуби, коронки, протези, одяг, зразки волосся, крові, носії мікрочастинок, предмети й документи, вилучені з місця виявлення трупа;

б) стосовно безвісно відсутньої особи – прижиттєві різноракурсні фотознімки, рентгенограми, історії хвороб, амбулаторні та стоматологічні картки, а також інші матеріали, у яких об`єктивно зафіксовано індивідуальні особливості людини: волосся, одяг, зразки почерку, сліди пальців, виявлені за місцем

мешкання, роботи, або дактилокарта, якщо безвісно зниклий проходив дактилоскопічну реєстрацію.

Доцільно активніше застосовувати комп’ютерно-технічні експертизи та експертизи телекомунікаційних систем і засобів, що пов’язано з необхідністю дослідження інформації, яка міститься в пам’яті мобільних телефонів і смартфонів, зокрема SIM-картки (безвісно відсутньої особи чи підозрюваного).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданов С. В. Криміналістичне та оперативно-розшукове забезпечення розшуку безвісно відсутніх осіб. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса, 2006. № 3. С. 160–163.
2. Будков В. С. Особливості проведення огляду місця події під час перевірки факту безвісного зникнення особи. *Сучасні проблеми криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2013. С. 68–69.
3. Використання можливостей операторів стільникового (мобільного) зв'язку для розкриття та розслідування злочинів : метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров, Д. О. Алексеєва-Процюк та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 58 с.
4. Грібов М. Л. Зміст криміналістичного забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 35–41.
5. Дабіжа Д. В. Використання обліків та автоматизованих інформаційних систем при розслідуванні кримінальних правопорушень : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 22 с.
6. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС : затв. наказом МВС України № 390 від 10 верес. 2009 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09.
7. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : затв. наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9 січ. 1997 р. № 3/1/2/5/2/2. URL: http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/547806.
8. Інформаційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : монографія [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків : Апостіль, 2017. 260 с.
9. Іщенко А.В. Криміналістичне забезпечення розшуку безвісно відсутніх осіб : [посібник] / А.В. Іщенко, А.С. Шевченко ; за заг. ред. І.П. Красюка. – К. : РВВ МВС України, 2005. 146 с.
10. Карпов О. Н. Використання можливостей міжнародних поліцейських організацій у розшуку злочинців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 223 с.
11. Ковч Я. М. Встановлення місцезнаходження безвісно зниклих осіб за допомогою автоматизованих інформаційних систем. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 4. С. 328–336.

12. Криміналістичні засоби та методи розкриття та розслідування кримінальних правопорушень: підручник. / О. М. Цільмак, О. Є. Користін, О. С. Шаптала, Д. В. Талалай – Одеса : ОДУВС, 2015. 302 с.

13. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий 13 квіт. 2012 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

14. Лисенко О. В. Криміналістичне забезпечення розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 18 с.

15. Луцик В. В. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 4. С. 202–205.

16. Мазурок О. Я. Криміналістичне забезпечення діяльності національної поліції під час розшуку безвісно відсутніх осіб : дис. канд. юр. наук : 12.00.09 / Мазурок О. Я. – Київ, 2018. 255 с.

17. Мазурок О. Я. Техніко-криміналістичне забезпечення діяльності Національної поліції в сфері безвісно відсутніх осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2017. Вип. 6. С. 198–203.

18. Міжнародний розшук : теорія та практика : монографія [Г. О. Душейко, В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк, Д. О. Компанієць]. Київ : КНТ, 2006. 168 с.

19. Наливайко Є. О. Процесуальна діяльність слідчого по розшуку підозрюваного, місцезнаходження якого невідоме : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

20. Особливості кримінальних проваджень щодо безвісти зниклих осіб : [метод. рек.] / С. С. Чернявський, О. М. Брисковська, А. А. Вознюк та ін. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 104 с.

21. Офіційний веб-сайт Укрбюро Інтерполу. Департамент міжнародного поліцейського співробітництва/ URL: http://interpol.np.gov.ua/?page_id=28.

22. Положення про Національне центральне бюро Інтерполу : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 25 берез. 1993 р. № 220. *Оперативно-розшукова діяльність. Нормативно-правове регулювання.* Київ, 2005. С. 457–460.

23. Про вжиття невідкладних заходів щодо розшуку безвісти зниклих дітей : наказ МВС України № 121 від 4 квіт. 2011 р. *Міністерство внутрішніх справ* : [сайт]. URL: http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index.

24. Про Національну поліцію : Закон України від 7 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

25. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12.

26. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12.

27. Про утворення Координаційної ради з питань запобігання зникненню людей : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 лют. 2001 р. № 99. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/99-2001-%D0%BF.

28. Розшук злочинців, безвісно зниклих осіб та встановлення особи трупа : метод. реком. [М. С. Городецька, О. В. Захарченко, Я. М. Ковч, О. В. Крячун, Т. Г. Овчаренко]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 60 с.

29. Участь спеціаліста в огляді місця події: довідник. Київ: Нац. акад. внутр. Справ. 2017. 128 с.

30. Цильвик В. П. Криминалистическая характеристика разыскиваемых лиц и ситуаций их безвестного исчезновения. *Криминалистика и судебная експертиза* : респ. межвед. науч.-метод. сб. Киев, 1990. Вып. 41. С. 39–43.

31. Цымбал П. В. Совершенствование использования научно-технических достижений в расследовании преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1992. 195 с.

32. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

Навчальне видання

ФУРМАН Ярослав Володимирович
НЕЧЕСНЮК Михайло Віталійович
БУРАК Марія Василівна

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШУКУ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ ОСІБ

Методичні рекомендації